

La persecució ideològica i la destrucció del patrimoni religiós durant la Guerra Civil a Premià de Mar

En el 80è aniversari de [la Guerra Civil a Premià de Mar](#) —que es commemora entre 2016 i 2019— la parròquia de Sant Cristòfol pot recordar els esdeveniments dels primers dies de guerra, extrets sobretot del llibre de Jordi Amat i Teixidó «*Premià de Mar 1931-1945. República, Guerra Civil i primer franquisme*». Amat ens presenta els fets ocorreguts durant els anys de República i com es va arribar fins a la situació que es va crear el juliol de 1936. L'alçament militar del 18 de juliol va ser el desencadenant de la Guerra Civil, i a Premià de Mar va esdevenir també una font de molts mals, persecucions, prohibicions i pèrdues per a tota la comunitat parroquial, així com la destrucció dels seus edificis.

LA PARRÒQUIA DE SANT CRISTÒFOL

El potencial de la parròquia en els anys de la república (1931–1936) era molt alt, s'havien multiplicat les funcions religioses, socials i lúdiques a través de societats culturals que hi col·laboraven. Amb la guerra es perderen elements valuosos com edificis, obres d'art, escoles, festes, noms de carrers, celebracions públiques, cementiri, persones... Hom pretenia erosionar el poder d'una església que a Premià de Mar era més moral i de costums i tradicions, que no pas econòmic.

[L'església parroquial de Sant Cristòfol](#), construïda amb estil renaixentista durant la primera meitat del segle XIX, va ser presa del foc el 21 de juliol de 1936, tres dies després del cop d'estat de Franco. L'acció s'havia decidit en una reunió del Comitè local. Dos milicians armats van anar a buscar les claus del temple i dues hores més tard l'edifici cremava. Diuen que els altars van ser ruixats amb gasolina. Van participar-hi una quinzena de membres dels comitès de Granollers, Badalona i Premià de Mar. Els animaren algunes veïnes que cridaven: «*Enceneu-la de seguida! Cremeu-la!, que després tindreu vergonya i no ho fareu*». Sabem que algú es va vestir amb robes religioses fent paròdia i actes grotescos, mentre la mainada s'ho mirava. La violència de l'incendi alarmà els veïns de cases properes. Un d'ells, que volia apagar l'incendi, va ser amenaçat amb una pistola.

L'endemà, les imatges religioses que, mig destruïdes, encara quedaven als altars, les van llençar al mig de l'església i les van acabar de cremar. Al mateix temps, objectes litúrgics cremaven a la plaça, mentre altres els van dur al Pla de l'Os també per cremar-los. Només se'n van poder salvar uns quants.

El balanç de les destruccions és esfereïdor: es va perdre el presbiteri de l'altar major i la totalitat dels tretze retaules amb els seus altars, tots els ornaments sagrats i objectes de culte, així com totes les imatges religioses, algunes de gran valor. A la capella del Santíssim hi havia la imatge del Crist del Fossar de les Moreres que havia presidit el fossar de Santa Maria del Mar, de Barcelona. Era de talla, si bé la cabellera era de pèl natural i també fou cremada en la destrucció. El 17 de desembre de 1913, la imatge havia estat cedida a la parròquia durant la celebració d'unes festes constantinianes, segons un programa que conserva l'Associació d'Estudis Científics i Culturals. No sabem si els autors del sacrilegi

eren premianencs o forasters, ja que per aquell temps s'estengué el costum que les destruccions i els assassinats els duïen a terme gent de pobles del voltant que s'intercanviaven aquesta feina amb els de Premià, per una qüestió d'anonimat.

L'harmòni, que era al cor de l'església, i les dues campanes van ser llançades daltabaix. La grossa, de 120 cm de diàmetre i 96 cm d'alçada, pesava 950 quilos. La petita feia un metre de diàmetre i 84 cm d'alçada, i pesava 650 quilos. Van ser carregades en carros i hom creu que les van dur a fondre per fer-ne armament. La rectoria va patir algunes destrosses, però va ser conservada perquè es trobava separada de l'església. Serví de residència d'alguns dirigents locals, d'allotjament per a refugiats i per als alts oficials italians en acabar la guerra. L'arxiu parroquial va ser destruït del tot. A la sagristia hi havia guardat un retaule gòtic del segle XV de gran valor amb una imatge posterior del Sant Crist petit a la part central, ocupant el que devia ser el lloc de la imatge primitiva. El retaule, procedent de l'antiga capella de Sant Cristòfol, hauria quedat arraconat quan es va construir la nova església a principis del segle XIX. El 1936 també fou totalment destruït.

Posteriorment l'església va ser objecte d'una destrucció sistemàtica. Només van quedar dempeus els fonaments i un encerclament de parets que en algun lloc no arribava al metre d'alçada. Tota la base quadrada del campanar es va mantenir.

La destrucció de l'església parroquial va durar aproximadament un any i mig, fins el mes d'agost de 1937. Mirant la façana encara es distingeix la part vella de la part reconstruïda. Possiblement la intenció era fer-hi una plaça per a vendre. En l'enderroc, que va començar per la teulada, van participar-hi ciutadans premianencs, el Comitè local va imposar un impost que havien de pagar un cop per setmana tots els homes en disposició de treballar. Mentre enderrocaven l'església, van permetre que la persona que no volgués pagar anés a fer jornals a l'obra, on guanyava de 4 a 6 pessetes diàries. Tiraven la runa a la part interior i després la treien amb carros. S'empraren grans màquines per desballestar l'església i no faltà qui va saber aprofitar la pedra. Com que les parets eren molt grosses, d'uns 80 centímetres de gruix, s'empraven unes perpa lines d'uns 2 metres de llargada i feien alçaprem per fer saltar les roques. Moltes pedres les van dur a un camp que hi ha a la carretera de Premià de Dalt pujant a mà dreta abans d'arribar al dipòsit de l'aigua del poble, on van erigir una muralla. També van servir per als búnquers de la platja i algú n'aprofità alguna per a casa seva.

La portalada de pedra de la façana barroca va ser salvada, extreta de la paret a finals de 1936, transportada i col·locada al Museu Marítim de Barcelona, i retornada al seu lloc d'origen, amb molt esforços, el 1950.

És curiós que l'any 1937, en plena guerra, l'ajuntament republicà va emetre un bitllet de 5 cèntims, de curs legal, amb un dibuix aeri del poble de Premià. S'hi veia l'església, quan en teoria ja estava destruïda i la torre del campanar no existia.

Pel que fa als religiosos premianencs d'aquells anys, podem dir que el rector Mn. Josep Paradedà i els altres sacerdots van ser protegits i salvaren la vida marxant a l'estranger, com el vicari Mn. Joan Bonet i el mossèn de les germanes Josefines, que el 23 de juliol van marxar amb els escolàstics i germans de La Salle. El rector va passar de la rectoria a la casa d'en Pere Roig; al cap de dos dies també va sortir amb els autocars dels germans de La Salle, va passar la frontera de França i es reuní amb la seva germana a Montpeller. Mn. Martí Torrent, capellà de l'escola

de la Divina Pastora, també salvà la vida fugint a França. No va ser el cas del capellà de La Salle Mn. Pere Solé, que fou detingut abans de creuar la frontera i assassinat a la presó de Girona l'octubre de 1936.

LES IMATGES RELIGIOSES

El juliol de 1936 el Comitè local va donar l'ordre que tothom li lliurés les imatges i objectes religiosos que tingués a casa. Els ciutadans les havien de treure al portal. Així molts milicians van passar per les cases a recollir imatges, estampes, missals, quadres i tota mena d'objectes religiosos que van ser cremats en diversos carrers. Això ho van fer dos cops en dos dies. Alguns casos concrets van ser diferents, com una àvia que tenia diverses marededéus, amb gran dolor abans les va cremar a casa per por. Com que va ser una imposició que atemptà contra els sentiments religiosos de les persones, de vegades s'optà per respectar una part dels objectes. Als retrats de la comunió on hi havia una imatge religiosa, retallaven aquesta imatge i hom es podia quedar amb els retrats. O de les litografies i imatges que tenien marc, en van salvar els marcs. També hi va haver gent que amb enginy i sang freda va poder salvar alguns objectes litúrgics. Una persona, en una cuina econòmica que tenia un fals sostre, hi va amagar els sants embolicats. Altres persones optaven per jugar amb les paraules i enganyar al comitè per poder salvar algun objecte. Però la majoria d'aquests objectes religiosos van ésser cremats al Pla de l'Os o bé en diversos punts interiors de la població, encara que també alguns van anar a raure a la propietat d'algun dirigent polític o militar local.

EL NOVICIAT DELS GERMANS DE LA SALLE

L'any 1936 el noviciat dels germans de [La Salle](#) comprenia cinc comunitats: Noviciat Menor, Noviciat Major, Escolàstica, Sagrada Família (gent gran) i els germans professors de les escoles gratuïtes de Premià de Mar i de Vilassar de Mar, i tenia uns cent seixanta membres, dels quals la majoria eren nens i joves. A més, tres-cents alumnes del poble estudiaven a l'escola. També al costat del noviciat hi havia la casa del capellà, Mn. Pere Solé, que vivia amb els seus pares grans.

El dilluns 20 de juliol el germà director general rep, de l'autoritat de Premià, l'ordre següent: «*Necessitem casa seva per a utilitzar-la com a caserna; així, doncs, demà a les 5 del matí ens l'han de deixar lliure, ja que en prendrem possessió.*» El germà director decideix que l'endemà, les cent seixanta persones que s'estan a la casa es llevin a les tres de la matinada, per deixar la casa lliure a les quatre. Són cent cinc nens aspirants, vint-i-dos escolàstics en formació, disset germans professors, tres de l'equip directiu i divuit germans ancians.

Dimarts 21, a dos quarts de quatre de la matinada tot el noviciat es desperta de manera precipitada, tothom embolica amb un drap els objectes personals i, vestits amb roba civil, esmorzen al menjador. Després en fila de dos surten del noviciat. Els milicians de la FAI, armats, hi entren a pas lent i miren, s'ajupen i observen, mentre giren el fusell a dreta i esquerra. Aquest mateix dia cremen tot el que troben al seu pas: estàtues, altars, quadres, ornaments, llibres, bancs de la capella... Els milicians del Comitè Revolucionari destrossen a cops de culata les màquines d'escriure. Algú els pregunta: «*Per què ho feu, això? Per què feu malbé*

les màquines? Les podeu fer servir, vendre i treure'n diners...» Ells responen: «*No, que fan olor de cera!*» També van ésser cremats i destruïts per sempre els volums de l'Arxiu Històric del Noviciat de Premià i una nodrida i gran biblioteca, per la qual cosa no disposem de gaire documentació dels temps anteriors a la Guerra Civil ni de l'èxode a França dels habitants de la casa el juliol de 1936.

Aquest mateix dia és profanada la tomba de Miquel Febres Cordero, germà equatorià de La Salle que va viure i morir a Premià de Mar, i que des del 1925 era enterrat en un nínxol encastat a la paret de la capella. N'extragueren les despulles i llençaren els ossos pel pati. Algú, fins i tot, va arribar a colpejar la calavera, diuen, com si xutés una pilota. La sotana i els seus ossos quedaren escampats allí durant dies. El paleta premianenc Jaume Crespo en va recollir dues vèrtebres i una clavícula, que va amagar a casa seva. Els milicians també van calar foc a la cel·la núm. 9 on hi havia objectes personals, escrits i relíquies del germà Miquel. Van destruir a foc 4.000 exemplars d'una biografia abreujada acabada de sortir d'impresament. En assabentar-se dels fets, les autoritats de l'Equador, alertades per algun veí de Premià, potser el doctor Josep Martí Casas o mossèn Pere Solé, en reclamaren el lliurament de les restes. Dies més tard, el cònsol equatorià arribà amb una bandera nacional per recollir-les i repatriar-les. Les despulles del germà van arribar a l'Equador el 7 de febrer de 1937. L'any 1977 va ser beatificat pel papa Pau VI i el 1984, canonitzat per Joan Pau II. Per la seva projecció intel·lectual, [Sant Miquel Febres Cordero](#) és avui un heroi nacional de l'Equador.

El Consell Municipal legalitzà la situació de l'edifici el 16 d'octubre de 1936. Se signà una acta d'ocupació per destinar-lo a escoles de la Generalitat, en concret l'Escola Elisée Reclus, que actuà durant el curs 1936-1937. Després va servir de caserna militar del grup de senyals i transmissions, i més tard del cos de tren. La capella feia les funcions de garatge. Posteriorment acolliria un destacament d'infanteria i un d'artilleria i encara, just després d'acabada la guerra, va ésser seu del CTV (forces italianes d'ocupació). Encara que la construcció de l'edifici es va salvar, l'interior i el mobiliari van quedar molt malmesos.

La valoració que el 22 de març de 1942 en va fer el director general del noviciat de La Salle indica que la xifra dels danys causats era de 190.000 pessetes: 80.500 pessetes de la capella (els valors més importants corresponien a les vidrieres, els tres altars i deu estàtues i els cinquanta bancs de melis) i 109.500 pessetes de la Casa Noviciat (amb importants pèrdues en vestuari, màquines modernes de rentar, màquines de cosir, mobles i armaris).

Entre barricades i trets de fusell, aquell matí els novicis i germans foren foragitats de l'escola i avançaren pel poble acompanyats pels milicians, un dels quals explicava que, encara que pensessin diferent, els volia protegir de les ires de la multitud. A les cinc del matí passaren per darrere de l'església parroquial, embolicada amb el fum espès de l'incendi. Arribaren a un local buit, la fàbrica Puiggròs, amb terra de ciment i un pati gran (l'edifici avui acull l'escola pública de La Lió). Els milicians que guardaven l'entrada permeteren que la gent del poble, que havia vist la trista desfilada d'estudiants i professors al carrer, els portessin tota mena de vitualles: oli, llegums, olles, vi etcètera. Dos germans, acompanyats d'un milicià armat amb fusell, foren autoritzats a tornar al noviciat per agafar pa i altres provisions, i també algunes gallines del seu galliner per fer el dinar. Tornaren aviat en el propi vehicle del noviciat, un carret de la roba estirat per una mula, amb pa, arròs, caixes de conserves, fusta per a cuinar i, fins i tot,

un barrilet de vi. Mentre el cuiner i altres germans feien el dinar al pati de la fàbrica, els germans explicaven que la capella de La Salle havia cremat. L'estada a la fàbrica s'allargà encara un altre dia. El director general, el germà Camille André, estava esgotat i nerviós, va caure a terra, s'ofegà i morí d'un infart.

Vestit de milicià, mossèn Pere Solé va fer viatges d'anada i tornada a Barcelona, set cops en tres dies, per aconseguir de la Generalitat un permís per enviar tots els germans a l'exili. També demanà ajuda als consolats de França i Alemanya perquè hi havia germans d'aquests països. I tramità amb el Comitè revolucionari de la FAI de Premià la protecció i trasllat de tots. Se'l veia visiblement cansat, tens i preocupat. N'hi havia per a això i per a molt més. Com que arribaven notícies que a Barcelona estaven matant religiosos i sacerdots, aquí la perspectiva d'una *execució en massa* era vista com a possible. Sobretot perquè, si venien a Premià milicians d'altres poblacions, aquests no respectarien la vida de cap religiós.

Finalment, Mn Pere Solé tornà dels consolats de Barcelona amb el salconduit que els permetia fugir a França. Els germans eren gairebé tots estrangers, però els nens no podien sortir d'Espanya perquè eren espanyols menors d'edat. El Comitè de Premià de Mar decidí que no podien quedar-se més temps a la fàbrica. Els estudiants es quedaren a Premià sota custòdia dels milicians. Els germans havien d'anar-se'n en autocar a França com més aviat millor. L'ordre era taxativa: «*Surten els professors, però els estudiants es queden*». Era una decisió generosa perquè deixaven marxar tots els professors, tant estrangers com espanyols, que omplien tres autocars. Partiren de nit perquè en tot el recorregut camí de la frontera hi havia més tranquil·litat i menys controls.

Mn Pere Solé aconseguí el salconduit per a tots els membres de la comunitat. Però ell es quedà a Premià de Mar per enterrar el germà Camille André, que jeia en un humil taüt proveït pel Comitè a la fàbrica Puiggròs, i per tenir cura dels seus pares ancians i dels menors, que serien acollits per les famílies del poble: catorze novicis de disset anys, quinze postulants de setze anys i setanta-sis novicis d'entre dotze i quinze anys. Després de totes aquestes gestions ja decidiria què faria.

Cinquanta-dos germans i dos mossens partiren acompanyats de sis guàrdies civils, dos a cada autocar, i un membre del Comitè en el primer, com a cap de l'expedició. S'hi afegiren vuit membres més de la FAI. En total la comitiva era de seixanta-nou persones. El dijous 23 a les sis de la matinada arribaren a la frontera. Van trigar vuit hores a recórrer cent vint quilòmetres, degut a la quantitat de controls que els van interceptar.

EL COL·LEGI DE LA DIVINA PASTORA

Al núm. 12-16 del carrer de García Hernández (avui carrer de la Plaça), l'any 1936 la comunitat de la Divina Pastora regentava una escola femenina, [l'escola Assís](#), que era alhora residència de les monges. Abans de l'esclat de la Guerra Civil la comunitat era formada per tretze religioses. L'edifici va ésser assaltat també el matí del 21 de juliol, però les germanes abans es van vestir de carrer i van abandonar la comunitat. També n'havien tret els documents més importants de l'arxiu i petits objectes de valor. La majoria es van refugiar a la casa de mossèn Martí Torrent, el capellà del col·legi.

A cops de culata van obrir la porta principal del col·legi i van assaltar el convent. Van fer sonar la campana i van provocar molts sorolls llençant imatges, taules, cadires i mobles al pati per cremar-ho tot. Després de l'escorcoll, van destruir tots els elements o símbols de tipus religiós, la capella va ser saquejada i incendiada, i van llençar el mobiliari escolar al carrer. El març de 1942 es van quantificar les destrosses. Les pèrdues que van patir el col·legi i el convent de la Divina Pastora s'elevaren a 39.166,90 pessetes, sense comptar les pèrdues en mobiliari escolar i domèstic, a més de la indumentària. La part més important foren les obres de reparació a cura dels paletes (21.327,05 pessetes), pintors, fusters i lampistes.

A la tarda del mateix dia es rebé la notícia que farien l'imminent escorcoll de la casa del sacerdot. Per descongestionar l'habitatge, les monges van optar per fragmentar el grup i dues germanes es van refugiar a ca la Pepita Bruguera. Cap al vespre es va produir l'escorcoll. Una patrulla de milicians va irrompre a la casa on s'amagaven les religioses. Van sotmetre les germanes a un llarg interrogatori individual, que tenia per interès conèixer els cabals de la comunitat, la possessió d'armes o la informació que tenien sobre l'alçament militar. Tot seguit van efectuar un escorcoll minuciós de totes les dependències de l'habitatge. Tot va durar fins a la matinada i en acabat el cap de l'escamot ordenà que anessin al comitè a recollir un passi per agafar el primer tren cap a Barcelona, i que el possessin a nom personal perquè poguessin viatjar totes. Al tren van poder-se distribuir en diversos departaments i en arribar a l'estació de França van escapolir-se del control que gestionava la vigilància i els trànsits a l'estació i les andanes. Van poder refugiar-se a casa dels seus familiars i salvar la vida.

En canvi, les germanes Auxili Noguera i Andrea Solans que van amagar-se uns quants dies a casa de la família Estival, van ser detingudes el 31 de juliol. Havien sortit en tren cap a Barcelona per adreçar-se a casa dels familiars de la germana Auxili, a Manresa. Van seguir un itinerari similar al de les anteriors. Però un cop a l'estació de França, van mirar d'agafar el metro i les van detenir. Probablement, pretenien arribar a la plaça d'Espanya per agafar el ferrocarril de la Companyia General de Ferrocarrils Catalans cap a Manresa. Les dues religioses van ésser tretes al carrer i tirotejades mentre caminaven. La germana Andrea va morir a l'acte, la germana Auxili es va arrossegar fins a un arbre, on la van rematar. Totes dues han estat reconegudes i declarades beates per l'Església Catòlica.

L'edifici del col·legi de la Divina Pastora serví de seu del Sindicat Únic de Treballadors (CNT), del Comitè Revolucionari i del Comitè de Milícies Antifeixistes. A l'octubre es regularitzà la situació amb la signatura d'una acta d'ocupació per part del Consell Municipal de Premià de Mar i s'hi ubicaren les escoles Ferrer i Guàrdia de la Generalitat de Catalunya. S'hi van fer unes redistribucions interiors. També hi ha gent que recorda l'edifici com a local d'allotjament per a refugiats i, un cop acabada la Guerra Civil, com a centre dels soldats italians per fer distribució de pa, llet en pols, sucre i altres queviures.

LA CASA CONVENT DE LES GERMANES JOSEFINES DE LA CARITAT

Abans de la guerra tenien a Premià de Mar un petit asil per a gent gran situat al carrer de Rafael de Casanovas (avui carrer de Sant Antoni, on hi ha Joguines Rubio). En esclatar la guerra, el casal d'avis va ésser assaltat, ocupat i comissat

pels milicians, i van obligar les religioses a abandonar-lo sense salvar res de res, llevat del que duien a sobre. Les germanes van marxar a corre-cuita i van buscar refugi. Per sort, cap d'elles no va perdre la vida. Vestides de civil, van sortir de Premià i van tenir cura de malalts en hospitals d'altres llocs, fins i tot de milicians, i així van poder passar la guerra ajudant i servint qualsevol persona malalta.

Van poder retornar a la seva obra de l'asil premianenc després de la guerra, ja que al poble hi feien molta falta. Pere Mas Riera va anar a buscar-les a la comunitat de Vic, on estaven recollides en acabar la guerra. Elles van arribar molt contentes tot i que sabien què els esperava. La casa del carrer de Sant Antoni estava saquejada i feta miques. Els milicians comunistes van cremar-ne tots els mobles, quadres, estàtues, tot el religiós. El local era ple de xinxes. El poble de Premià de Mar hi va col·laborar moltíssim. Un portava una cadira, un altre un llit, un altre una taula... Les germanes sortien cada dia a demanar almoïna i així, de mica en mica, van poder moblar la casa. Els va costar molta feina per la manca generalitzada de recursos materials i, sobretot, d'aliment.

El 1936 la capella de la casa va ésser incendiada i saquejada, i el que més recorda la gent és que serví com a local per als refugiats. Va patir unes pèrdues valorades en 14.471 pessetes (abril de 1942), desglossades en 5.860 pessetes per la destrucció de la capella, 3.750 pessetes per les pèrdues dels dormitoris i 3.010 pessetes en roba, 1.511 pessetes en objectes de cuina i menjador i 340 pessetes en elements de galliner i estris del jardí.

També va patir grans danys l'edifici del Casal Benèfic del carrer Sant Francesc. N'havien col·locat la primera pedra el 1930, començat les obres el 1932, i acabat el 1936. Per tant, era nou. Quan tot just les germanes Josefines s'havien de traslladar i instal·lar al Casal Benèfic va esclatar la Guerra Civil espanyola. Els usos que va tenir durant la guerra (serveis militars i de refugiats) el van deixar molt malmès. A partir de 1939 el nou edifici és va haver de netejar, arranjar, repintar, moblar i equipar amb material quirúrgic i sanitari, la qual cosa va ser la causa que les religioses germanes Josefines no s'hi instal·lessin fins l'any 1943.

Text elaborat per X. Martín a partir de la informació aportada per Jordi Amat al llibre *Premià de Mar, 1931-1945. República, Guerra Civil i Primer Franquisme*, editat per l'Ajuntament de Premià de Mar i l'editorial El Clavell l'any 2001.

D'altra banda, molta informació és aportada per Xavier Martín Pay al seu llibre *Sant Cristòfol de Premià de Mar, una parròquia amb història*. UNO Editorial (Premià de Mar 2018). Pàgs. 135, 136, 140, 147 i 161.